

М. Ф. ГОЛОВАТИЙ

<https://orcid.org/0000-0003-1378-8776>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

А. О. БІЛОУС

<https://orcid.org/0000-0003-0881-5944>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ЗМІНА МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВ, ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ В КРАЇНАХ СВІТУ ЯК ОДНА ІЗ БАЗОВИХ ЗАСАД МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2019, вип. 58(2), с. 6–12

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-02/58-06-12>

Розглянуто сучасні радикальні трансформації, притаманні сучасним державам і суспільствам, що формують принципово інші політичні режими, а, відтак, нові моделі соціально-економічного господарювання та взаємин між державою та громадянином в умовах широкої демократизації суспільного розвитку.

Зміна політичних режимів у країнах сучасного світу обумовлена тим, що така зміна викликає радикальну перебудову всього механізму соціально-економічного господарювання та відносин між державою і суспільством. Виникає реальна потреба не лише обґрунтувати, схарактеризувати сучасні трансформації держав і суспільств, а й спрогнозувати їх розвиток у подальшому.

Проблеми масштабних наукових прогнозів державного, суспільного розвитку були предметом глибоких наукових досліджень ще у ХІХ ст. у працях таких видатних вчених, як Ю. Дрогобич, Я. Бернуллі, П.-С. Лаплас, Ш. Монтеск'є, Т. Мальтус, А. де Токвіль, А. Панарін та інші, а у наш час серед зарубіжних вчених виділимо праці Ж. Дідара, Ж. Дельоза, Е. Гіденса, У. Фуко, Ф. Фукуями, Ж.-Ф. Ліотара, Е. Тофлера, а серед вітчизняних — М. Амосова, А. Бароніна, В. Горбатенка, Д. Затонського, О. Костенка, С. Кримського, А. Мартинова, Л. Нагорної, Є. Наумкіної, З. Партико, О. Соболя, С. Телешуна, В. Теремко та ін.

Водночас існує потреба більш детального опрацювання проблем, що стосуються як особливостей, характеру політичних систем, режимів, що трансформуються у сучасних державах, так і процесів, що породжують нову систему цінностей людини, її взаємин із державою.

Центральними процесами, притаманними сучасному людству, є: зміна поглядів на сутність держави як суспільного феномену; трансформація політичних систем і політичних режимів держав; радикальна зміна відносин між державою і суспільством (державою і громадянином). У першому випадку

треба принципово по-іншому пояснювати сенс держави як даності, тобто її роль і призначення для особистості, великої людської спільноти. Ще Аристотель зазначав, що “державна — це не спільність місця проживання, вона не створюється з метою запобігання образ чи заради зручності благодатного життя” [1, 461–462] (підкреслено нами — *М. Г. та А. Б.*). А Цицерон пояснював появу держави як схильність людей до спільного життя та потребу спільними зусиллями вирішувати проблеми, які вони не можуть вирішити самотужки. Це призначення держави нині видається найважливішим.

Свого часу такі відомі філософи, історики, соціологи, як М. Бердяєв, Н. Устрялов, П. Струве, П. Флоренський, П. Сорокін, П. Новгородцев, Н. Тімашев, С. Гессен, М. Алексєєв та інші вказували на те, що держава “має своє життя і свої логіко-філософські закони, які мають бути основою для її формування та розвитку” [4, 8]. Ці ж питання, однак в контексті сучасного стану державності, всебічно аналізуються такими українськими і російськими вченими, як Г. Атаманчук, Е. Афонін, В. Бакуменко, І. Бідзюра, О. Валєвський, Б. Гаєвський, В. Князєв, О. Кучєренко, М. Логунова, В. Луговий, В. Малиновський, І. Надольний, О. Оболенський, В. Ребало, В. Романова, В. Романова, Ю. Сурмін, В. Тертичка, В. Шахов та ін. Про їх вклад у дослідження цієї проблематики, зокрема, у багатьох своїх публікаціях пише український вчений, педагог І. Бахов [13].

Підкреслимо, що у багатьох випадках сучасними дослідниками сенсу, призначення держави, великий акцент робиться на етичному її аспекті, тобто, на перше місце виступає організація смислової форми держави, а не лише доволі спрощена її ідентифікація, скажімо, з політичним режимом, політичною системою, владою чи економічною організацією. Смилова форма держави — не що інше як її суто практичне функціонування в інтересах людини, усіх громадян.

Ведучи мову про природний підхід до сутності держави, акцентуємо все ж увагу й на тому, що йдеться також (за О. Джураєвою [9]) про статику і динаміку буття держави. До статичності ми вдаємося, коли характеризуємо державу як державно-організоване суспільство (устрій держави, якісні її характеристики — політична система, територія та ін.), а до динаміки відносимо усе, що дає бачення, розуміння того, як конкретно діє держава, змінюється, розвивається, виконує своє соціальне призначення [8, 4].

Принциповим є те, що держава як форма організації суспільства, має його консолідувати, розв’язувати наявні в ньому протиріччя, долати кризові ситуації, дбати про задоволення потреб громадян, забезпечувати їх соціальний та інший захист. Це — перша обставина.

Друга принципова обставина для взаємин держави і суспільства полягає у тому, що за умов потужного розвитку інтеграційних, глобалізаційних процесів, притаманних сучасному світу, існує чимало суб’єктів міжнародного та внутрішнього життя, які суттєво впливають на обмеження державного суверенітету в багатьох країнах, у зв’язку з чим держави з різною мірою добровільності поступаються частиною власного суверенітету. До таких суб’єктів відносять міжнародні інститути, організації, транснаціональні економічні

об'єднання, субдержавні національні структури (федеральні землі, регіони, кантони, республіки у федераціях та ін.), чисельні неурядові організації, державні приватно-суспільні групи тощо. Тобто, глобалізація принципово змінює механізми прийняття управлінських рішень: діє принцип субсидіарності, тобто питання головним чином вирішується на тому рівні, який дає змогу забезпечити найбільш предметну, результативну їх реалізацію. І все ж, навіть в умовах глобалізації, найважливішим був і залишається (у межах певної держави) національний рівень прийняття загальнодержавних рішень та їх реалізації. Це зумовлено тим, що для кожної країни першочерговими були і залишаються національна безпека, надання своїм громадянам відповідних соціальних послуг, регулювання економічних (ринкових) відносин, контроль над видобутком і використанням природних ресурсів, регулювання міграційних процесів, розв'язання міжетнічних проблем і т. ін.

Третя принципова обставина, що зумовлює сутнісний характер взаємин держави і українського суспільства в новітній Україні, пов'язана з тим, що більшість сформованих і легітимізованих інститутів громадянського суспільства знаходяться в стані інтровертного та екстровеертного існування одночасно. Тобто, вони, з одного боку, розвиваються та проходять стадію самостворення та самореалізації, а з іншого — посилюють свій вплив на суспільний розвиток, державотворчі процеси. Це стосується як базових, загальнонаціональних, так і місцевих (регіональних, локальних) політичних процесів.

Зміна політичного режиму є центральною у зміні моделі держави загалом. У зв'язку з цим, показовою і помітною є думка про те, що більшість високорозвинених суспільств еволюціонують у бік демократизму і лібералізації, усієї системи соціальних відносин, що мають місце в них. Як стверджує З. Бауман, головною ознакою сучасного суспільства є його політична індивідуалізація, коли мають місце такі процеси: а) втрата людьми контролю над більшістю соціальних процесів; б) зростаюча незахищеність людей у суспільстві під впливом певних радикальних змін; в) поширення прагнення людей відмовитися від перспективних цілей заради отримання негайних результатів [2]. Цей процес З. Бауман небезпідставно називає процесом переходу від "важкої" до "легкої" сучасності. Інший зарубіжний дослідник Е. Гофлер цей процес назвав шоком, або футурошоком [11].

На шляху перебудови політичних режимів країни і суспільства супроводжують багато різноманітних конфліктів і криз. Їх успішне подолання — найактуальніше завдання суспільств, а першочергово тих політичних режимів і систем, які сформуvalи такі суспільства задля реалізації своїх інтересів.

Процеси формування політичних режимів — центральні для країн, що не лише радикально перебудовуються, а й трансформуються. До таких держав фактично відносяться усі молоді держави — колишні республіки СРСР. Все, фактично, в них розпочинається з колишньої соціальної і політичної систем і створення такої системи (політичного режиму), яка би максимально відповідала цілям суспільного характеру. Йдеться про перехід від авторитарних (у тому числі і в Україні) до демократичних політичних режимів.

За усіх проблем і перешкод сучасне українське суспільство хоч і повільно, однак рухається до модернізаційного стану. До основних перешкод, з чим можуть погодитися більшість фахівців, відносять:

- стан загальних настроїв у більшості українства, зокрема щодо євроінтеграційного шляху розвитку країни;
- залишки колишньої радянської системи та політичний повільний процес декомунізації свідомості громадян України;
- недостатня розвиненість громадянського суспільства, що заважає значній кількості громадян брати максимально необхідну участь у всіх державотворчих процесах;
- низький рівень демократизації більшості існуючих політичних інститутів, демократизації життя загалом.

Щоб забезпечити максимальну реалізацію прав і свобод громадян, держава насамперед покликана сформувати відповідну соціально-економічну модель господарювання. Так, українська дослідниця І. Бершадська стверджує, що “переважна частина країн, які є конкурентоспроможними й заможними, сьогодні орієнтуються на соціально-економічну модель народного капіталізму. Своєю чергою, відсталі країни розвиваються за державно-монополістичною моделлю, і тому їм важко перейти до високотехнологічних укладів” [3, 71]. Крім того, вона вважає, що у сучасній Україні є всі можливості сформувати саме соціально-економічну модель народного капіталізму. Гальмом до цього, продовжує вона, є фактичне існування трьох моделей — державно-монополістичної, кланово-олігархічної і народного капіталізму.

Характер політичного режиму визначально формує систему взаємовідносин державної влади (держави) і суспільства, насамперед, — людини і держави. Тут центральними були і залишаються широкі процеси демократизації суспільного життя.

Розглядаючи основоположні аспекти політичної демократизації країн і суспільств, які у ХХІ ст. набули дійсно масового масштабу, слід зробити кілька основоположних висновків.

По-перше, нині суттєво змінилася цінність ідеології як однієї з багатьох засад суспільного розвитку. Образно кажучи, класичні ідеології у багатьох суспільствах не виявляються у своєрідному “чистому” вигляді, але маємо, зазвичай, симбіоз, поєднання кількох ідеологій одночасно. Вочевидь, що слід звертати увагу на те, що основу різних ідеологій становить система цінностей, що формують і обстоюють певну культуру. Як зазначає видатний американський соціолог російського походження П. Сорокін, зміна способу життя, то не зміна певних “ізмів” (соціалізм, комунізм, капіталізм тощо), але зміна культурних основ життя людей, життя великих соціумів. Колишній президент США Б. Обама, наприклад, зазначав: “Природно, лібералізм і консерватизм у масовій свідомості розділяються не стільки у поглядах, скільки щодо позиції по відношенню до традиційної культури і контркультури” [10, 35]. Тобто, у багатьох суспільствах, що є мультикультурними, традиційна національна культура, а, відтак, система цінностей, як усього глобалістичного процесу людського розвитку все ж помітно дається взнаки.

По-друге. Демократія ніколи не буде формою якоїсь вседозволеності у судженнях і діях людей. Оскільки кожна людина має відповідну суму цінностей, норм і переконань, демократія завжди буде потребувати обміну думками, дискусій, колегіального обговорення будь-яких питань і проблем з метою пошуку найоптимальнішого варіанта їх усвідомлення й вирішення. Це означає, що демократія загалом неможлива без певного рівня політичної культури громадян, без активного розвитку громадянського суспільства і його безпосередньої активної участі в усіх державотворчих процесах.

По-третє, демократизація суспільного життя спричинила ситуацію, коли вже у другій половині ХХ ст. помітною ознакою у політичних, суспільних процесах стало зміщення, як пише В. Козьма, на масові форми політичної поведінки та політичної участі. Тобто, суспільно-політичні процеси набувають все більше людино-центристського характеру: не просто політичні лідери, особистості, але більш широкі маси в умовах демократизації суспільних відносин стають активними суб'єктами всіх державотворчих процесів [6]. Крім того, зазначає відомий український політолог у галузі футурології В. Горбатенко, “політичній діяльності постмодерністського типу властиві фрагментарність, гра в гуманізм, активність чи лояльність. За цих умов політика перетворюється у різновид підприємництва, де проваються надії, конфлікти, створюються штучні іміджі лідерів, набуває самодостатнього характеру політична реклама” [7, 34]. Підкреслимо, що епоха постмодернізму найпомітніше виявляє себе у розвитку і трансформації саме європейських суспільств, тобто проявляється у західноєвропейській культурі. Цей процес А. Тойнбі характеризує як “перехід від політики, що спирається на мислення в категоріях національних держав, до політики, що враховує глобальний характер міжнародних відносин” [12, 352].

Інший зарубіжний дослідник Е. Гіденс ще наприкінці ХХ ст. визначив стан сучасності як “радикальний модерн”, який, до того ж, характеризується поглибленням хаосу, випадковостей, альтернативності розвитку” [5].

Отже, сучасні трансформації моделей держав — процес об'єктивний, він охоплює всі країни світу, хоча і за різною інтенсивністю, складністю тощо.

Центральними процесами у зміні моделей держав є зміна політичних систем і політичних режимів, що, у свою чергу, викликає потребу нового впорядкування на демократичних засадах відносин між державою і суспільством.

Джерела

1. Аристотель. Политика // Аристотель. Соч. в 4 т. Т. 4. Москва: Мысль, 1983. 491 с.
2. Бауман З. Текущая современность / З. Бауман, пер. с англ. А. С. Комарова, под ред. Ю. В. Асочакова. Санкт-Петербург.: Питер, 2008. 240 с.

3. *Бершадська І. І.* Реалізація моделі народного капіталізму в Україні. Історична соціологія цивілізацій: модерн поміж демократією та нерівністю // Матеріали VI міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 30–31 травня 2016 р.) / уклад.: А. А. Мельниченко, П. В. Кутуєв. Київ: Політехніка, 2016. 380 с.
4. *Бутирська Т. О.* Теоретико-методологічні засади державотворення в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / Т. О. Бутирська. Київ, 2009. 36 с.
5. *Гидденс Э.* Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. Москва: Весь Мир, 2004. 120 с.
6. *Головатий М. Ф.* Політичне життя: навч. посіб. для студ. вищ. навч.закл. Київ: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2013. 510 с.
7. *Горбатенко В.* Футурологія і політика: монографія / В. Горбатенко. Київ: Академ-видав, 2019. 288 с.
8. *Давиденко В. В.* Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства і держави: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 “Політичні інститути і процеси”. Львів, 2008. 35 с.
9. *Джураєва О. О.* Функції сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних учень”. Одеса. 2006. 20 с.
10. *Обама Б.* Дерзость надежды: мысли о возрождении американской мечты / пер. с англ. Т. Камышкиной, А. Митрофанова. Санкт-Петербург: Издат. дом “Азбука-классика”, 2008. 416 с.
11. *Тоффлер Э.* Шок будущего / Э. Тоффлер, пер. с англ. Москва: ООО “Изд-во АСТ”, 2002. 557 с.
12. *Философия культуры. Становление и развитие* / под ред. М. С. Когана, Ю. В. Перова, В. В. Прозерского, Э. П. Юровской. Санкт-Петербург: Лань, 1998. 448 с.
13. *Vakhov I. S.* Dialogue of culture in multicultural education // World Applied Sciences Journal. 2014. 29(1). P. 106–109.

Holovaty M. F., Bilous A. O. Changing models of states, political regimes in the countries of the world as one of the basic principles of modernization of public relations.

Modern radical transformations inherent in modern states and societies form fundamentally different political regimes and, consequently, new models of socio-economic management and relations between the state and the citizen in the conditions of widespread democratization of social development.

Changes in political regimes in the modern world are due to the fact that such a change causes a radical restructuring of the whole mechanism of socio-economic management and relations between the state and society. There is a real need not only to justify, characterize the current transformations of states and societies, but also to predict their development in the future.

At the same time, there is a need for a more detailed study of problems concerning both the peculiarities, the nature of political systems, the regimes that are being transformed in modern states, and the processes that give rise to a new system of human values and their relations with the state.

The central processes inherent in modern humanity as a whole are: changing views on the essence of the state as a social phenomenon; transformation of political systems and political regimes of states; a radical change in the relationship between the state and society (state and citizen). In the first case, the meaning of the state as a given, that is, its role and purpose for the individual, the great human community, must be fundamentally different.

The results of consideration of the problem are reduced to the fact that modern transformations of state models – the process is objective, it covers all countries of the world, albeit with different intensity, complexity, etc.

The central processes in changing the models of states are the change of political systems and political regimes, which, in turn, necessitates a new ordering on the democratic basis of relations between the state and society.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-02/58-06-12>

Надійшла 22 листопада 2019 р.